

De Oosterse Kerken

Vanuit Jeruzalem ging de boodschap van het evangelie als een vuurtje rond, vertelt het Pinksterverhaal (Handelingen 2, 1-13). We schrijven rond 30 nC. De evangelieverkondiging ging noordwaarts: Antiochië, de toenmalige hoofdstad van Syrië, en verder westelijk: West-Anatolië, Klein-Azië, Griekenland, de Balkan en Italië – de ons uit de Bijbel bekende route. Maar er was tevens een kerstening oostwaarts: naar Edessa en Nisibis (huidige Zuid-oost-Turkije) en naar Irak en Iran. Ook India ontving al vroeg, tweede eeuw, het Evangelie; rond 300 bereikte de Blijde Boodschap Armenië. Er was spoedig ook een verkondiging in zuidelijke richting: eerst Egypte, later Ethiopië.

De christelijke geloofsgemeenschappen van de eerste eeuwen hadden plaatselijk hun geheel eigen tradities. Men bezigde verschillende talen: Grieks en Syrisch (christelijk Aramees, de Semitische kerktaal vanaf Antiochië tot aan Zuid-India), later ook Koptisch en Armeens et cetera. Mét alle veelvormigheid was er, behoudens eerdere afsplitsingen, tot de 4e eeuw één Kerk, één geloof. In de 4e en 5e eeuw kwam er theologische strijd over de godheid en mensheid van Christus. Politiek speelde daar een rol in. Op de Concilies van Efeze (431) en Chalcedon (451) probeerde men de meningsverschillen op te lossen. Bepaalde lokale kerken aanvaardden de conciliebesluiten, andere geloofsgemeenschappen wezen die af. Dit leidde tot kerkscheuringen. Deze scheuringen van de 5e eeuw bepalen het oosters christendom tot op heden.

In de 7e eeuw ontstaat de islam en verovert het hele Midden-Oosten. Het noordwesten van het Midden-Oosten was toen vrijwel geheel christelijk; oostelijker gelegen gebieden als Irak en Iran hadden grote christelijke gemeenschappen. Dat blijft nog lange tijd zo. Alleen de bovenlaag was moslim. Sommige kerken waren blij met de nieuwe heersers: de vervolging die ze van andere

christenen moesten doorstaan, hield op. Maar er kwamen ook christenvervolgingen door moslims. De kerken onder de islam leefden tussen vrijheid en onderdrukking. In een proces van eeuwen gingen veel christenen om allerlei – vooral politieke en sociale – redenen over naar de islam. Rond 1000 vormden de christenen in het Midden-Oosten voortaan nog slechts een (belangrijke!) minderheid, en dit tot op de dag van vandaag. Veel Midden-Oosterse christenen namen niet de godsdienst, maar wel de Arabische taal van de moslims over; zij werden Arabische christenen. In de Kerk van het Byzantijnse Rijk, waar Grieks de officiële taal was, bestond vanaf 800 een sterk missionair streven. In de eeuwen na de opkomst van de islam ging de Byzantijnse evangelisering noordwaarts: Bulgarije, Moravië (het huidige Oost-Tsjechië), Servië en Kiëv-Roes (Oekraïne) en vandaaruit weer richting Moskovië, de basis van het moderne Rusland. Zij ontvingen het Evangelie in de Byzantijnse, oosters-orthodoxe vorm. Hier ligt de basis van de huidige Europese Orthodoxie, die internationaal gezien het leeuwendeel uitmaakt van het oosters christendom.

Het oosterse christendom wereldwijd, met al zijn verschillende kerken, heeft tot in onze moderne tijd vaak een moeilijk bestaan moeten leiden. Het leven onder de islam betekende een bestaan in de sfeer van tolerantie. Toch waren christenen er in zekere zin 'tweede rangs-burgers'. Het Osmaanse Rijk was tussen de 16e en de 19e eeuw een multi-etnische, multinationale samenleving. Christenen hadden daarbinnen een relatieve vrijheid. Echter vanaf omstreeks 1840 wijzigden zaken zich ten slechte, zowel religieus als politiek. Het ultieme dieptepunt werd bereikt in de genocide op de Armeense en Aramees-Syrische christenen (vooral 1915) tijdens de Eerste Wereldoorlog. Vanaf de 19e eeuw waren er in de Arabische wereld nationalistische bewegingen, waarin christenen samen met moslims een belangrijke rol speelden. De opkomst van met name de politieke islam in de laatste decennia heeft negatief uitpakkt voor de christenen in het Midden-Oosten.

Binnen het officieel atheïstische communisme (Rusland en Ethiopië) hadden de oosterse kerken beperkte vrijheid en waren ze slachtoffer van godsdienstonderdrukking. Sinds eind jaren '80 hebben in Oost-Europa de orthodoxe en oosterse katholieke kerken kunnen herrijzen en het kerkelijk leven in zijn volheid weer kunnen organiseren, met vaak een nieuwe (soms hechte) band met de staat.

Oosters christendom kent vele kerken, confessies, tradities en ritussen. De meeste oosterse kerken zijn zelfstandig. Enkele andere vallen onder de Kerk van Rome. Er zijn ook een paar protestantse kerken van de oosterse ritus. De kerken in dit overzicht worden aangeduid met hun hedendaagse namen.

Overzicht belangrijkste oosterse kerken

	a. Onder zelfstandige zetels ('niet-katholiek') 	b. Onder zetel van Rome (katholiek)
I. OOST-SYRISCH	<i>N.a.v. Concilie van Efeze 431:</i> <ul style="list-style-type: none"> Assyrisch-apostolische Kerk v/h Oosten (MO + India) Oude Apostolische Kerk v/h Oosten (MO + India) 	<i>N.a.v. later Romeinse uniatisme:</i> <ul style="list-style-type: none"> Chaldeeus-katholieken. Syro-malabaren (India)
II. WEST-SYRISCH	<i>N.a.v. Concilie van Chalcedon 451:</i> Oriëntaals-orthodox <ul style="list-style-type: none"> Syrisch-orthodoxen (van Antiochië: MO, India) Malankaarse Syrisch-orthodoxen (India) 	<i>N.a.v. later Romeinse uniatisme:</i> <ul style="list-style-type: none"> Syrisch-katholieken (MO) Syro-malankaren (India)
III. ARMEENS	<ul style="list-style-type: none"> Armeens-apostolischen Etsjmiadzin Armeens-apostolischen Cilicië 	<ul style="list-style-type: none"> Armeens-katholieken
IV. KOPTISCH	<ul style="list-style-type: none"> Koptisch-orthodoxen 	<ul style="list-style-type: none"> Koptisch-katholieken
V. ETHIOPISCH	<ul style="list-style-type: none"> Ethiopisch-orthodoxen Eritrees-orthodoxen 	<ul style="list-style-type: none"> Ethiopisch-katholieken 'Eritrese katholieken van de Alexandrijnse ritus'
VI. MARONITISCH	<i>N.a.v. Concilie van Constantinopel 681</i> [historisch: afgescheiden Maronieten]	<i>In m.e. geheel onder Rome:</i> <ul style="list-style-type: none"> Maronieten
VII. BYZANTIJS	<i>'Grote' Schisma 1054:</i> Oosters-orthodox <ul style="list-style-type: none"> Grieks-orthodox Oecumenisch patriarchaat Constantinopel Grieks-orthodoxen van Alexandrië Grieks-orthodoxen van Antiochië (= Antiocheens-orthodoxen) Grieks-orthodoxen Jeruzalem Russisch-orthodoxen Moskou Russisch-orthodoxen W-Eur (Parijs) Bulgaars-orthodoxen Roemeens-orthodoxen. Servisch-orthodoxen etc 	<i>N.a.v. later Romeinse uniatisme:</i> <ul style="list-style-type: none"> Griekse' Grieks-katholieken Grieks-katholieke Melkieten Oekraïense Grieks-katholieken Bulgaarse Grieks-katholieken Roemeense kerk in eenheid met Rome Etc

NB Vanuit bepaalde Oosters-orthodoxe kerken ontstonden afgescheiden kerken en groepen (bv de Russische Oudgelovige Kerken) of kerken die geen canonieke erkenning hebben (bv. de Macedonisch-orthodoxe Kerk).

Enkele vanuit oosterse kerken ontstane Protestantse kerken (c.)

<ul style="list-style-type: none"> Vanuit Assyrisch-apostolischen: 	<ol style="list-style-type: none"> Assyrische presbyterianen (westerse ritus) Assyrische lutheranen (westerse ritus)
<ul style="list-style-type: none"> Vanuit Syrisch-orthodoxen MO: Vanuit Syrisch-orthodoxen India: 	<ol style="list-style-type: none"> Syrische protestanten (westerse ritus) Syrische anglicanen (westerse ritus) Mar Thoma Kerk (oosterse ritus)
<ul style="list-style-type: none"> Vanuit Armeens-apostolischen: Vanuit Koptisch-orthodoxen: Vanuit Oekraïens-orthodoxen en Oekraïense Grieks-katholieken: 	<ol style="list-style-type: none"> Armeens-evangelischen (westerse ritus) Koptische protestanten (westerse ritus) Oekraïens-evangelische Kerk Augsburgse confessie (oosterse ritus)

In oosterse christelijke landen is ook vaak de Latijnse katholieke Kerk aanwezig: de RKK van de westerse ritus.

a-I

De Assyrisch-apostolische Kerk wordt vaak 'nestoriaans' genoemd, maar heeft die term niet graag. Nestorius (± 386 – ± 451), veroordeeld op het Concilie van Efeze (431), is voor deze kerk een grote heilige. Toch fundeert de Assyrisch-apostolische Kerk haar leer over Christus op andere theologen: Theodoretus van Cyrhus en Theodorus van Mopsuestia, tijdgenoten van Nestorius. Men beschouwt zich niet als 'nestoriaans'.

a-II t/m V

De groep die de leer van het Concilie van Chalcedon (451) verwierp: de Syrisch-orthodoxe, Armeens-apostolische, Koptisch-orthodoxe en Ethiopisch-orthodoxe Kerken, werd door anderen 'monofysitisch' genoemd (van Grieks 'monos' = alleen één, en 'physis' = natuur: 'één enkele natuur', in dit geval exclusief de goddelijke natuur betreffend), naar de leer dat Jezus alleen God is en niet mens. Maar deze kerken wijzen die naam af, want ook zij beschouwen het monofysitisme als een ketterij. Een betere naam is 'miafysitisch' (van Gr. 'mia' of 'hen' = één, en 'physis' = natuur, in dit geval inclusief de 'éne Godmenselijke natuur van Christus' betreffend) of 'Oriëntaals-orthodox': 'oriëntaals' om ze te onderscheiden van de Oosters-orthodoxe kerken die we in Griekenland, Rusland enzovoort vinden.

a-VI

Na de schisma's van de 5e eeuw, ontstaat in de 7e eeuw de zelfstandige Maronietische Kerk met een eigen patriarch naar aanleiding van een bepaalde leer over Jezus Christus, die op het Concilie van Constantinopel in 681 werd veroordeeld, maar waar zij aan vasthield tot aan het herstel van de band met Rome (rond 1200). Haar thuishaven is West-Syrië en Libanon.

a-VII

Toen er tussen de Zetel van Rome en het belangrijke patriarchaat van Constantinopel na eeuwen van spanning en vervreemding een scheuring plaatsvond, het 'Grote Schisma' van '1054', volgden de Oost-Europese kerken Constantinopel in dezen. Ook de Grieks-orthodoxe patriarchaten van

Antiochië, Jeruzalem en Alexandrië in het Midden-Oosten volgden Constantinopel. Het jaartal van de scheuring tussen Rome en Constantinopel, 1054, is deels symbolisch. Er waren wel vaker schisma's tussen beide kerkelijke zetels, die dan later weer goed kwamen. Maar dit schisma werd onherstelbaar door wat er daarna, met name tijdens de Kruistochten, tussen het Latijnse Westen (rooms-katholieken) en het Byzantijnse Oosten (oosters-orthodoxen) aan onoverkomelijkheden voorviel.

b-VI

De Kruistochten vanuit het Westen vanaf het einde van de 11e eeuw hebben de verhouding Rome-Constantinopel geen goed gedaan. Berucht is de plundering van Constantinopel in 1204 door de Vierde Kruistocht. In het Midden-Oosten werden de rechten van de Grieks-orthodoxen met voeten getreden door de westerlingen. Met anderen: Armeniërs, Assyriërs, Syrisch-orthodoxen en Maronieten, had de westerse Katholieke Kerk tijdens de Kruistochten wel goede contacten en zelfs vormen van wederzijdse kerkelijke gemeenschap (communio). Deze kerkelijke communio werd na verloop van tijd weer verbroken of verdamp- te eenvoudigweg. Alleen de Maronietische Kerk heeft in haar geheel de vereniging uit die tijd met de Kerk van Rome behouden.

b-I t/m V + VII

Vanaf de 16e eeuw ontstond er vanuit de Rooms-katholieke Kerk een nieuwe herenigingpolitiek met een fundamenteel ander karakter. Had zij in de middeleeuwen nog de eenheid nagestreefd met oosterse kerken in hun geheel, nu scheurden gedeelten van oosterse kerken zich los van hun oosterse moederkerk en gingen over naar de Kerk van Rome. Ze deden dit met behoud van hun eigen liturgie en tradities. Zo vormden zij een eigen, met Rome geünieerde oosterse kerk. Dit gebeurde in het Midden-Oosten, India en Oost-Europa. Deze vorm om tot kerkelijke eenheid te komen, heet uniatisme; ze is in de 20e eeuw als herenigingsmethode door de Rooms-katholieke Kerk afgewezen, in eerste aanzet op het Tweede Vaticaanse Concilie (1962 – 1965) en

definitief met de gezamenlijke katholieke-orthodoxe Verklaring van Balamand (Libanon) in 1993. Daarmee trekt Rome evenwel niet zijn handen af van de oosterse katholieke kerken die vanuit het uniatisme zijn ontstaan. Het bestaan van deze oosterse katholieke kerken vormt met name in Oost-Europa een belangrijk struikelblok in de oecumene met de Oosters-orthodoxe kerken. In de meeste Midden-Oosterse landen is de situatie anders. Daar overheerst de onderlinge christelijke solidariteit tussen orthodoxen en oosterse katholieken.

c

Vanaf de 19e eeuw was er vanuit de VS en Groot-Brittannië ook protestantse invloed – van anglicanen, calvinisten en congregationalisten – in het christelijk Oosten. Toen hun evangelisatie onder moslims en andere niet-christenen in het Midden-Oosten en India geen vruchten afwierp, richtte deze zich tot de aanwezige oosterse christenen, wier kerkelijk leven in die tijd soms tekenen van verval vertoonde. Zo ontstonden revival-bewegingen onder oosterse christenen, die vervreemd raakten van hun oosterse moederkerken en eigen protestantse kerken gingen vormen. Ze namen allemaal een westerse protestantse traditie aan, op een na: de Syrische Mar Thoma Kerk in India, die de eigen oosterse liturgie behield. Onder Oekraïners en Georgiërs ontstonden vanaf de 20e eeuw ook kleine kerken van de oosterse traditie. Er zijn dus protestantse kerken van de oosterse ritus.

Van de meeste onafhankelijke oosterse kerken is er wel een parochie of een geloofsgemeenschap in Nederland. Alleen protestantse oosterse kerken en Indiase oosterse kerken ontbreken vrijwel. Er zijn ook oosterse katholieke parochies of geloofsgemeenschappen in Nederland. Anno 2015 hebben de Kopten en Syrisch-orthodoxen beide een bisdom in Nederland, de oosters-orthodoxen hebben een bisschoppen-conferentie die de verschillende jurisdicties (patriarchaten) vertegenwoordigt. Enkele van deze kerken zitten in de landelijke Raad van Kerken in Nederland, sommige ook in plaatselijke Raden van Kerken.

Met alle grote verschillen die er zijn tussen oosterse kerken onderling kunnen we voorzichtig spreken van ‘oosters christendom’ tout court. Het vormt een eigen spiritueel universum met verschillende sterren aan het firmament, grote en kleine. Oosterse kerken verschillen onderling van elkaar én ze delen veel met elkaar.

De oecumene in het oosterse christendom is er vooral één van successen. Er is een oecumenische praktijk van alledag in met name het Midden-Oosten. De oecumene is daar vaak verder gevorderd dan in Europa, al was het maar omdat de christenen zich als minderheid in een moslimsamenleving een al te grote verdeeldheid eenvoudigweg niet kunnen permitteren. De

theologische overeenkomsten van eind 20e eeuw, tussen allerlei soorten orthodoxe (en andere oosterse) kerken, anglicanen, protestanten en katholieken behoren tot de belangrijkste oecumenische verworvenheden van het recente verleden. Constante daarin is: de theologische conflicten uit de 5e eeuw gaan achteraf bezien over verschillen in terminologie, niet in geloof. Vooral in het Midden-Oosten hebben deze overeenkomsten vrucht afgeworpen; ze werken positief door in de pastorale praktijk, bijvoorbeeld bij huwelijken tussen echtelieden van verschillende christelijke kerken.

Met de Syrisch-orthodoxe Kerk en de Assyrisch-apostolische Kerk zijn de banden vanuit ‘Rome’ zeer

goed. Er is een officiële regeling van het gedeeltelijk delen in elkaars sacramenten (*communicatio in sacris*). Met het patriarchaat Constantinopel of met de Roemeens-orthodoxe Kerk heeft de Rooms-katholieke Kerk goede internationale contacten.

Een van de uitdagingen is de emigratie naar het Westen. Hoe vangen de oosterse kerken dat organisatorisch, pastoraal, spiritueel en theologisch op? Een tweede uitdaging, met name in het Midden-Oosten, is het samenleven met de islam. Een derde grote uitdaging is de secularisatie en ontkerkelijking: m.a.w. of de rijke oosterse tradities de mensen blijvend kunnen inspireren. ♦

‘Ritussen’

De vorming van ‘ritussen’ was een proces in fasen.

FASE 1

De eerste christengemeenten kennen grote onderlinge verscheidenheid: in theologie, bijbeluitleg, liturgie, zang, kerkelijke kalender, spiritualiteit en kerkelijk ambt – steeds in onderlinge eenheid van geloof.

FASE 2

In de 3e en 4e eeuw ontstaan vormen van kerkelijk centraal gezag rond de grote metropolen van het Romeinse Rijk en Perzië, tevens toonaangevende kerkelijke centra: Rome, Alexandrië, Antiochië, Edessa, Seleucië-Ctesiphon (bij Bagdad) en Constantinopel (= Istanbul). Rond deze kerkelijke brandpunten – later vaak ‘patriarchaten’ genoemd – clusteren de lokale kerkelijke tradities uit de omliggende gebieden tot grotere regionale tradities samen.

FASE 3

Na de scheuringen van de 5e eeuw maken de afzonderlijke tradities rond de grote kerkelijke centra een verdere ontwikkeling door. Binnen elk van de voortaan van elkaar afgescheiden geloofsgemeenschappen ontstaat verdere uniformering, die de verschillen ten opzichte van de ander nog eens extra aanzet. Maar men bleef elkaar ook beïnvloeden. Zo krijgen tradities vaste contouren: Syrisch-orthodox, Koptisch, Armeens, et cetera en kunnen we spreken van aparte ‘ritussen’.

Kenmerken oosters christendom

LITURGIE EN ZANG

De liturgie is in alle oosterse kerken het hart van het kerkelijke leven. Daarbij speelt de zang een grote rol.

KUNST

De artistieke rijkdom van oosterse kerken is weergaloos: liturgische en religieuze poëzie, architectuur en beeldende kunst: miniaturen in handschriften, sculpturen, fresco’s, mozaïeken en de iconen. Maar iconen zijn in sommige oosterse kerken niet prominent aanwezig of zelfs afwezig; denk aan de Assyrisch-apostolische Kerk met haar kale kerkinterieurs.

KERK EN AMBT

Alle oosterse kerken, inclusief de protestantse van de oosterse ritus, hebben het drievoudig ambt dat ook in de Katholieke Kerk bekend is: bisschop-priester-diaken. Een patriarch (of katholikos = soort patriarch) is doorgaans de hoogste bisschop. Een centraal leergezag zoals dat van de paus van Rome kennen de zelfstandige oosterse kerken niet. Evenals in de Rooms-katholieke Kerk mogen vrouwen geen priester of bisschop worden.

GEBED EN SPIRITUALITEIT

Gebed en spiritualiteit vormen een essentieel onderdeel van het leven in de verschillende oosterse kerken. Het gebed hoort in principe bij het leven van iedere christelijke gelovige. Er zijn in het Oosten vormen van mystieke theologie rondom het gebed ontwikkeld. In het christelijke Oosten is een speciale vorm van spiritualiteit en ascese ontstaan die wij monnikendom noemen. De Oosters-orthodoxe traditie heeft vanuit de monnikentraditie het steeds herhaalde Jezusgebed ontwikkeld: “Heer Jezus Christus, Zoon van de levende God, ontferm U over mij, zondaar!”, dat ook door niet-monniken wordt gepraktiseerd.